

Концепт тоталне одбране

ИСКУСТВА НОВИЈЕ ИСТОРИЈЕ

Тотални рат и тотална одбрана захтевају пажљиво планирање учешћа људске снаге и ресурса. Први и Други светски рат, антиколонијална борба, ратови у Азији и на Балкану током 20. века увели су и више пута потврдили категорију – тотални рат. Сваком тоталном рату једини прави одговор је тотална одбрана. Војни сукоби престали су да буду тек вишемесечне или краће кампање где су оружане снаге изводиле дејства са резервама муниције и потреба из својих магацина, те најчешће са кадровским саставом који би напустио касарне. Некада, а и данас, показало се да и најсмелија планирања краткотрајних и решавајућих војних операција преко ноћи прерастају у дуготрајне вишегодишње или вишедеценијске конфликте. Историја с краја 19. и током 20. века потврдила је да је могуће водити и добити асиметрични рат. Асиметричност подразумева не само разлику у материјалу и броју већ и фактор време. На жељу агресора за брзим постизањем војног решења одговара се дуготрајним стањем рата ниског интензитета. Фактор време утиче двосмерно на морал учесника. Тотална одбрана га омогућава.

Пише Миле БЈЕЛАЈАЦ

Тотални рат подразумева организовано учешће целокупног друштва једне државе у одбрани од агресије или угрожавања независности. Током времена развој технике, посебно ваздухопловства укинуо је разлику фронта и позадине, војника од цивила. Силе које за циљ имају брзо покоравање једне државе или дела територија не циљају само њене оружане снаге, већ и капацитете за производњу оружја, муниције, опреме, енергије, хране, санитарних потреба. Специфичним формама психолошког деловања циљају на морал становништва и оружаних снага, сеју дефетизам и охрабрују политичко нејединство грађана. Но, постоји и оно друго, неоружано поседање једне земље, њено стављање под апсолутну политичку и економску контролу, где демократија постаје фарса, а суверенитет тек категорија из нејасног сећања.

Све су то тешки и предвидиви изазови на које свака држава, без обзира на величину, географски положај, сложен карактер друштва (расни, верски, етнички, политички), мора наћи одговоре и заузети став (доктрину или стратегију националне безбедности), који се потом операционализује и проводи низом законских и практичних форми у дужем периоду. Дакле, није у питању само оружана компонента која се мора припремити, већ морају бити припремљене институције, банке, јавни и приватни сектор у индустрији, аграру, сточарству, елементи за заштиту ратне производње (енергија, сировине, репроматеријал, пасивна и активна заштита), комуникације и саобраћај, електродистрибуција и др. Намеће се питање да ли политички систем данашњице то омогућава, да ли су доминантне политичке елите оријентисане на решавање овог по заједницу важног питања. У шта те елите верују? Не мање важно је и питање у шта верују опозиционе елите. Како сви они, па и јавност промишљају национално историјско искуство?

Конкретно на примеру Србије, како се вреднује искуство из деведесетих, посебно из рата 1999. године. Недавно је у српској јавности с правом покренуто питање „стратешке културе” и њене комплексности. Подвлачимо значај порука које су упућене путем специјалног броја „Војног дела” и које би ваљало имати на уму:

„Стратегија је одувек била знање и вештина највишег нивоа промишљања стратегијске реалности једног политичког колективитета, без обзира на то да ли је реч само о вођењу војске или о вођењу рата и примени свих инструмената националне моћи. Као свеобухватно становиште државе о начинима заштите виталних националних интереса, стратегија настоји да обезбеди што примеренији одговор на угрожавања која долазе из конфликтно одређеног стратешког окружења”.

Важност јединства око стратешких питања

Али, колико времена имамо? Све почиње проценом безбедносних изазова на ближи и даљи рок и дефинисањем властитих националних (државних) интереса. То је и најтежи моменат јер од њега зависи и процена времена које стоји на располагању за реализацију припрема оружаних снага и друштва. На основу тога утврђују се приоритети хитности појединих фаза. Наивности у таквим тренуцима не сме да буде јер су изазови бројни (доктрина посредног наступања, хуманитарни интервенционизам, хибридни рат са сајбер компонентом, економске санкције, тероризам, биотероризам, обучавање и развој прокси снага у окружењу, елементарне непогоде великих размера укључујући епидемије, велико иселјавање младе генерације и пад наталитета, мигрантска криза).

Губитак контроле над геостратешким простором Косова и Метохије јесте озбиљан проблем. Како га превла-

дати? Евидентна је рањивост српског народа у окружењу (Северна Македонија, Косово и Метохија, Црна Гора, Хрватска, Босна и Херцеговина). Сведоци смо трајних настојања да се некада конститутивни народ сведе или потисне на ниво обесправљене мањине и да се поништи његов идентитет који је опстајао вековима.

Подсетимо на једно важно, документовано сведочење, које је свакако илустративно за ове дилеме, али и упозоравајуће. Некадашњи министар Душан Михајловић прибележио је запажање и у својој књизи дао факсимил документа са седнице коледијума премијера Зорана Ђинђића почетком 2003. године:

„Ненадано, и на опште изненађење, извадио је списак питања која би по њему могла да угрозе демократски процес у Србији, са налогом да свако од нас одговори на та питања и да као влада направимо најлошији сценарио. (...) Ђинђић је поново хтео да нас убеди у важност питања и жеља да око тога будемо јединствени (...) Очито да је он око тога много размишљао и да га је то прогонило и да је осећао да ће најлошији сценарио бити наша блиска будућност (...) Остаје још да приложим списак који смо добили, јер би све друго било сувишно: ‘Најлошији сценарио. Направити сценарио са најлошијим развојем догађаја: 1) Ирачка криза траје дуго; 2) светска економска рецесија; 3) ММФ прави проблеме, што повлачи све остало; 4) Хаг се заоштрава (нове оптужнице око Косова); 5) Европска унија замрзава преговоре; 6) Нац. безбедност (Југ Србије) изискује непредвиђене трошкове за буџет; 7) Косово се не решава, напетост траје и Р. Српска под притиском; 8) Односи са Ц. Гором улазе у блокаду; 9) Република Српска.

Шта је наша политика у таквој ситуацији најлошијег сценарија? 1) Утврдити колико прихода зависи од нормалног развоја догађаја, и која је разлика у односу на најлошији сценарио; 2) Пронаћи алтернативне изворе прихода (брзе велике приватизације, нпр. део НИС-а итд.); 3) Направити концепт аутономне економске развојне политике (циљана тржишта, подршка појединим извозним производима итд.); 4) направити план комуникације са јавношћу.

Премијеровом руком дописано: Кад виде да смо тврди, бушиће Санцак, Војводину, компромитоваће владу (преко Г17 који се нуди као разумна алтернатива)“.

И овај пример из недавне прошлости који је зачет поводом покушаја да се спречи „клизање” Космета из Србије, дакле пре 2008, сугерише пре свега важност јединства око стратешких питања. Због свега тога данашња Србија мора учврстити политички консензус око основног опредељења да ће се бранити. Мора учинити све да се на здравим основама превлада дефетизам око тог опредељења и да гради респектабилан систем одвраћања.

Поред политичког јединства око основног, без сумње на прво место долази једна истурена војна компонента одбране – респектабилан ПВО систем са врхунски обученим саставом. То је приоритет. Услов свих услова.

Просторна компонента одбране

Дуго година занемаривана просторна компонента одбране мора се обновити. Догађаји су показали да се мора обновити и некада разрађена организација цивилне заштите. Искустава на овом плану не недостаје. Реформом оружаних снага поново су успостављене територијалне бригаде, по једна за сваки округ, укупно осам, које ће се формирати у случају ратне опасности. Да ли је то само први корак?

Република Србија је крајем осамдесетих прошлог века имала респектабилан систем Територијалне одбране (ТО). На простору без Косова и Метохије деловали су Републички штаб, Покрајински штаб, 14 зонских штабова и 164 општинска штаба. У месним заједницама и радним организацијама било је укупно 1.328 штабова. Србија је у маневарској компоненти ТО имала 23 бригаде са батаљонском структуром и 30 бригада са четном структуром. То је отприлике чинило четвртину снага ТО у Републици. У просторној компоненти имала је 14.372 јединице различитог састава – од одреда са више батаљона, одреда са више чета и одреда јачине више водова, самосталних чета и водова. Поред пешадије, та компонента имала је 75 артиљеријских јединица и 47 противоклопних. Било је и специјализованих инжењеријских јединица, јединица везе, АБХО, противдиверзантских и диверзантских, морнаричких, санитетских и других састава. Заједно са снагама МУП-а све то представљало је значајну компоненту безбедности и организације живота у условима ратне опасности и рата.

Када се разматра припрема земље за тотални рат, ваља упозорити да су стручни војни фактори често у колизији са цивилним, политичким око процена и приоритета. Цивилни фактор у демократским друштвима води се својим тренутним интересима, често само о краткорочним ефектима који могу утицати на следећи изборни циклус, а војни фактор сноси трајну одговорност за своје одлуке по безбедност земље и није ограничен или сведен на дневнополитичке задатке.

У новијој историји често је министар финансија, као и његов ресор, био тај који је могао одлучно да утиче на онемогућавање дугорочних циљева у систему одбране и безбедности, ускраћујући средства или одбијајући да одобри ванредне кредите. Чувени су историјски примери односа министара финансија према одбрани и очувању капацитета руске војске у периоду 1906–1913. године. Док

После бијке на Марни, у којој је француска артиљерија скоро осипала без муниције, њредузеше су хијне мере. Демобилисано је 350.000 обвезника и враћено у њроизводњу за рај и руднике. Десејине хиљада жена сџављене су на сџискове државних и њривајних њредузеша. На њо се њре рајиа није ни мислило, њоседно не на њо како да се војни обвезници расџоређују.

су се руски генерали залагали за модернизацију и хитно опремање војске у светлу погоршавања међународних односа, министар финансија престао је да издваја средства не само за градњу нових фабрика већ и за постојећа војна предузећа. Министарство је током 1912. године било намерило да затвори велику Сесторецку фабрику оружја. С друге стране, војнодржавним фабрикама пре-

У случају СФРЈ војни индустријски комплекс и њивреда добијали су преко 80 посто средстава из војног буџета. Све је било у функцији јачања економије. Извозни полови су растли, достижући у појединим годинама више милијарди долара најлађених дугова на годишњем нивоу.

тили су и новоформирани домаћи монополи који су почели дизати цене стратешких сировина. Од владе је хитно тражено да се одобри увоз.

Поменимо да у Краљевини Југославији ни свемоћни премијер генерал Живковић ни суверен Александар Карађорђевић нису могли да реализују важне увозне аранжмане за оружје због противљења министра финансија који >

је сматрао да је приоритет очување стандарда домаће валуте и обезбеђење средстава за жетву.

Буџет за одбрану

Формирање буџета за одбрану у СФРЈ у последњих десет година њеног постојања условљаван је не само држањем федералне скупштине и ресорног министарства него и дебатама у републикама и покрајинама које су давале део тих средстава директно. Издвајање се у пракси сводило на свега две трећине од одобреног процента националног дохотка. То је било погубно за техничку модернизацију ЈНА, стандард припадника ЈНА, обуку. Сви покушаји ЈНА да се систем који је то омогућавао измени налазио је на вето Словеније и још неких република. У исто време наменска производња (војноиндустријски комплекс) била је највећи извозник и у условима кризе отплате међународних дугова давала највећи допринос.

Нека решења у протекле две деценије, која су још на снази, такође сугеришу да је министар финансија био кључна личност која је доприносила урушавању укупног безбедносно-одбрамбеног система како распооређивањем буџета тако и другим мерама.

У историји после Првог светског рата у либерално-капиталистичким и демократским друштвима врло брзо су се исказали крупни проблеми у припреми таквих друштава за будуће сукобе и безбедносне кризе. Ако је држава била заинтересована за јачање појединих привредних сектора и производње, нису то неизоставно биле и (приватне или стране) банке. Оне су имали свој интерес. Око приоритета развоја саобраћајне мреже, која би олакшала развој мобилизације и концентрације, нису имали разумевања локални политички фактори, па и економски. Водили су се својим разлозима. Ако је на основу искустава из претходног рата схваћено да ће поред војне бити неопходна мобилизација целокупне привреде, владама је било тешко да покрену или прогласе скупу индустријску мобилизацију у случају ненадане политичке кризе. Ако није дошло до рата, њих би чинили одговорним пред бирачима за „непотребан трошак” или „разбацивање народног новца”.

Искуства оба светска рата

Оба светска рата указала су на проблем снабдевања ратним материјалом, сировинама и енергентима, у околностима када не постоји могућност благовременог дотурања из иностранства због угрожености поморских или копнених комуникација, непостојања довољног, слободног бродског и железничког простора, па и преких потреба унутар самих савезничких држава које би биле спремне

да одвоје део материјала за земље које немају своју производњу. На основу тешких искустава које је у том погледу имала Србија 1914. године, војни и државни руководиоци Краљевине Југославије определили су се за развој домаће производње сировина, муниције и наоружања, авиона, бродова, санитарског материјала и вакцина. Подигнуто је или обновљено пет војнодржавних завода, а деловањем међуминистарског органа *Савешта земаљске одбране*, који је формиран већ 1923. године, усмеравао се у складу са потребама одбране развој целокупне привреде и саобраћаја кроз предлоге закона, уредби и других аката које је тај орган давао. У раду су учествовали и представници приватних индустријских и банкарских корпорација. Времена није било на претек, па се у кризним ситуацијама апеловало на савезнике да на простору Југославије, по својим законима, држе велике количине ратног материјала који би се користио када њихове снаге дођу на Балкан. Била је то сретна формула када није било другог решења у условима светске економске кризе (1929–1934)

и када није било могуће добити кредит за ратне набавке.

У социјалистичкој Југославији отворио се сличан проблем после 1948. године и претње по независност са Истока. Трофејно оружје и резерве муниције нису били довољни. Прибегло се градњи бројних фабрика у унутрашњости земље, али већ тада са претпоставком да ће се, када се задовоље потребе ЈНА, ти капацитети користити за извоз војне опреме. Тако је и било. С друге стране покренути су преговори о снабдевању и добијању помоћи са Запада крајем 1950. године. Споразум о томе постигнут је 1951. године. Интерес је био обостран. Геополитички разлог, као и увек, био је старији од идеолошког. То што је важило за Југославију онда, важи и у свету данас.

Војноиндустријски комплекс често је табу тема у контексту стратешке и политичке културе уопште. Демобилизација ратне производње у САД и Британији после Првог светског рата довела је до великих социјалних немира. То политичко искуство, бар у САД, довело је до задржавања дела производње после Другог светског рата, али је за последицу имало „производњу” криза и ратова, па и лобирање у политици, чиме су се доводиле у питање демократске вредности тог друштва.

С друге стране, Немачка је припремајући се за реванш у међуратним годинама осетила економску благодет упошљавања капацитета за ратне потребе. У Француској ће тек после 1936. године открити благотворно дејство трошења ванредних зајмова за ратну производњу на читаву француску економију. Касно, јер су пропуштене године и тако је угрожено очување мира. Француска војска више није била средство француске политике одржавања статуса кво и мировног поретка.

Генерал Лазаревић у својим исказима наводи да је Приштински корџус 1998. године ујошћредио мање од 0,5 њосћо једној борденој комљетџа и џри џтоме лишио животиџа око 1.200 џтерористиџа и џо ујавном у џраничној зони. У џоку раџа 1999. исџи корџус ујошћредио је само 0,27 џосћо борденој комљетџа за џешадијско наоружање и 0,3 џосћо за дејствџо артиљеријске џодришке и оклојних једџница.

У случају СФРЈ војни индустријски комплекс и привреда добијали су преко 80 посто средстава из војног буџета. Све је било у функцији јачања економије. Извозни послови су расли, достижући у позним годинама више милијарди долара наплаћених дугова на годишњем нивоу.

Технологије развијане за потребе одбране свуда у свету давале су подстицај цивилној индустрији, па је тако било и у Југославији.

Важност ратних резерви

Где је мера реалне попуњености ратним резервама и готовом муницијом и храном која има свој рок трајања? Колико се може издржати у изолованим условима? То су питања са којима ће се увек носити планери, и браниоца и потенцијалних агресора.

Историјски, Бурски рат, руско-јапански рат, а потом балкански ратови упозорили су на оно што може да се деси ако војске великих држава, али и малих, воде рат са модерном брзометном артиљеријом. Ако је, на пример, Русија у својим ратовима 1829. године имала по 25 зрна резерве по топу, 1877. то је износило 100 зрна, а већ у рату са Јапаном потрошња за неколико сати борбе у неким биткама износила је по топу чак 387 зрна, односно у просеку за цело време трајања рата 720. То је утицало да се норма резерве подигне на 1.000, а 1911. године на чак на 1.200. Потрошња граната у току балканских ратова брзо је демантовала планере. Оно што се сматрало довољним било је тек за неколико дана рата. Корекције су се морале правити и за пешадијску муницију.

Док је немачки државни врх унапред обавестио Крупа и друге да припреме и отпочну ратну производњу, Француска је сматрала да су јој за рат довољне тромесечне залихе. Нико није мислио о индустријској мобилизацији као ни о размештају индустрије важне за рат, па је готово сва пала првих месеци под окупацију. У Главној управи за снабдевање у руском Генералштабу и министарству готово да нису размишљали о мобилизацији индустрије.

После битке на Марни, у којој је француска артиљерија скоро остала без муниције, предузете су хитне мере. Демобилисано је 350.000 обвезника и враћено у производњу за рат и руднике. Десетине хиљада жена стављене су на спискове државних и приватних предузећа. На то се пре рата није ни мислило, посебно не на то како да се војни обвезници распоређују.

Како стојимо данас? Да ли у условима асиметричног сукоба постоје довољне резерве? Овде ће свакако бити значајна искуства из времена одбране против агресије НАТО-а и оружаног деловања прокси снага на Косову и Метохији, а касније и на југу Србије. Генерал Лазаревић у својим исказима наводи да је Приштински корпус 1998. године употребио мање од 0,5 посто једног борбеног комплекта и при томе лишио живота око 1.200 терориста и то углавном у граничној зони. У току рата 1999. исти корпус употребио је само 0,27 посто борбеног комплекта за пеша-

дијско наоружање и 0,3 посто за дејство артиљеријске подршке и оклопних јединица. Посебно се рестриктивно поступало са отварањем тенковске топовске ватре. Лазаревић процењује да је борбеним комплетом корпус могао уништити 11.000 терориста или 50 посто њихове оперативне снаге. Укупно је ликвидирано око 2.000 терориста. У трошењу средстава ишло се испод борбених правила како би се избегла непотребна страдања цивилног становништва. Терористи су често користили становништво као живи штит. Слично је данас у Сирији. Друга страна није се тако понашала. На СР Југославију (Србију) испалене су велике количине убојних средстава, а да војнички циљ није постигнут.

Каква су искуства са утрошком код ПВО, нисмо обавештени, али ти подаци такође представљају драгоцену искуство за будуће прорачуне и аналогне припреме резерви.

Пажљиво планирање

Тотални рат и тотална одбрана захтевају пажљиво планирање учешћа људске снаге и ресурса. Права и дужности повезане са потребама одбране регулисани су са неколико закона и одлука, као што су *Закон о војној, ратној и материјалној обавези* (2009, 2010, 2018), *Закон о цивилној служби* (2010). По својим последицама најдалекосежнија је одлука Народне скупштине, а на предлог Владе Републике Србије, о обустави обавезе служења војног рока. Овом одлуком од 15. децембра 2010. ван стицања минималних војних знања и обучености остало је скоро 500.000 младића који су стасали за служење војног рока. Недавно када је отворена дебата да се ова одлука поништи и тиме поново стави у функцију још увек важећи закон, уследиле су политичка оспоравања и „забринутост” у региону и са стране. Жели се рећи да Србији не прете у догледној будућности никакви безбедносни изазови, осим можда тероризма. У исто време толерише се довршавање војног система на територији Косова и Метохије под окриљем тзв. државе Косово уз асистенцију држава НАТО-а и испоруке ракетног наоружања за ПТБ и ПВО. Зашто?

У периоду од обуставе служења војног рока функционисали су други облици припрема за евентуално поновно увођење те обавезе: регрутација, лекарски прегледи, увођење у војну евиденцију, обавезе у резервном саставу. Такође, уведено је и добровољно служење војног рока. Свакако тај скроман број нити је обухватао целу годишњу класу обвезника нити ће сутра-прекосутра попунити свежом снагом и оперативне и јединице просторне компоненте за тоталну одбрану.

На крају, подсетимо на можда најважнији отпорни фактор – задовољног грађанина. Војвода Живојин Мишић је у својој „Стратегији” истакао мото да је први задатак политике да се стара да грађани буду задовољни стањем у својој отаџбини. Тај задатак не може да обави сама војска. |